

Gróh Dániel

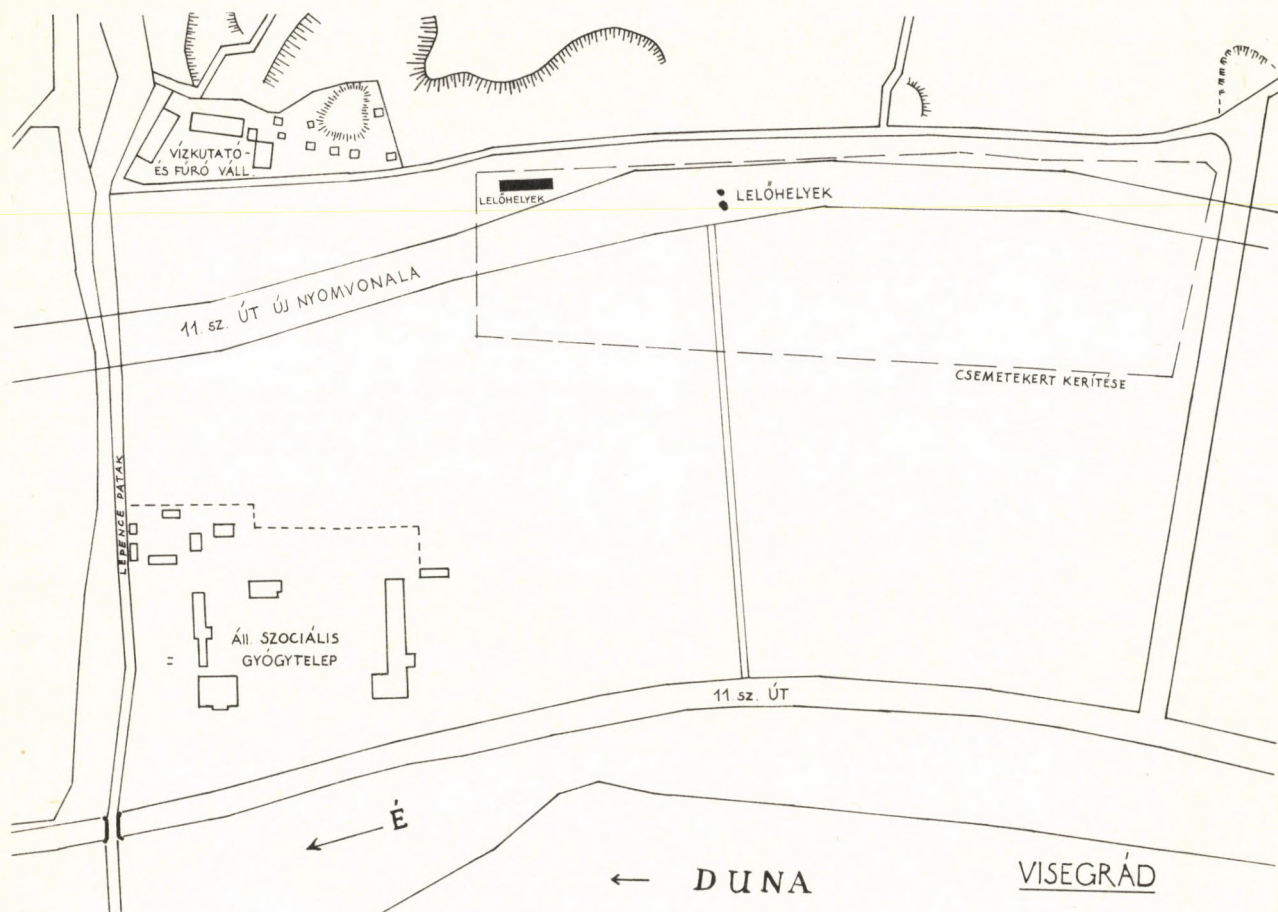
ELŐZETES JELENTÉS A VISEGRÁD-CSEMETEKERT LELŐHELYEN VÉGZETT KÉSŐBRONZKORI ÉS KORAVASKORI FELTÁRÁSRÓL

A Dunai Vízlépcső építése folyamán a tervezett mederszélesítés miatt a 11-es műút egy parti szakaszát (Visegrád községhatár és a gizellatepei kórház között) új nyomvonalra helyezték. Ennek kialakításakor későbronzkori cseréptöredékek kerültek elő a Csemetekert területén (1. kép), ahol 1979 szeptemberében leletmentést kezdtünk.

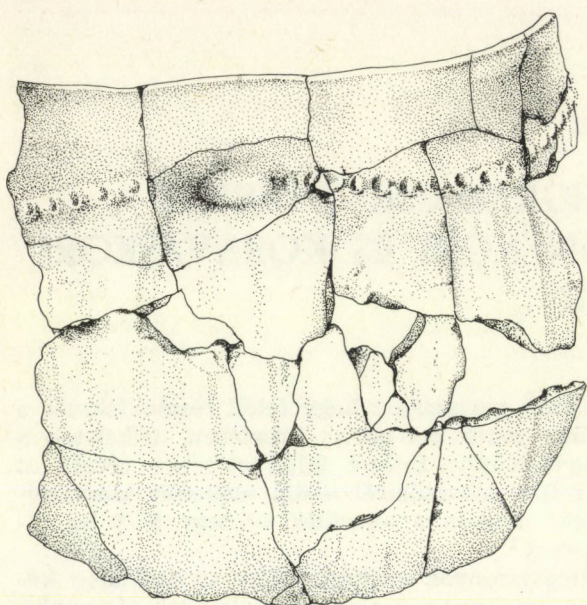
A lelőhely a Duna és a Doboshegy közti enyhén

emelkedő partszakasz hegy felőli részén fekszik a Lepence patak bal partja közelében, délkeleten a Vízügyi Kutató Intézet üdültelepéhez vezető út határolja. A területről eddig előkerült szórványleletek¹ alapján a település mintegy 5–8 ha kiterjedésű.²

Rétegvizonyok megfigyelésére az árokfalon készített profilmetszés alapján nyílt lehetőségünk³,

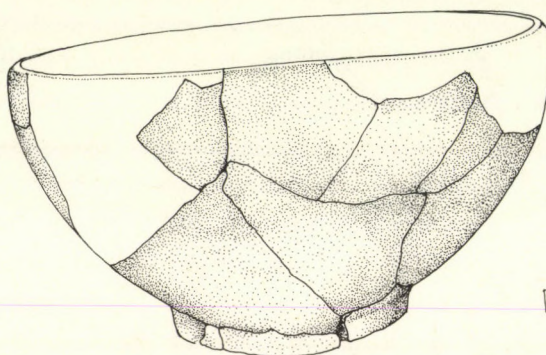
1. kép Visegrád-Csemetekert, az ásás helyszínrajza
Abb. 1. Visegrád-Csemetekert, die Lage der Ausgrabung

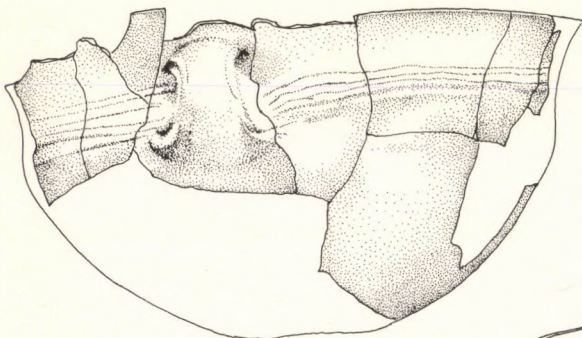
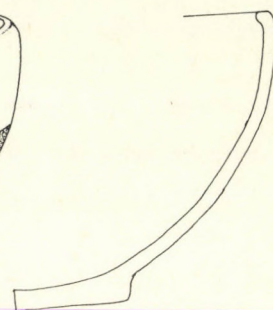
1.

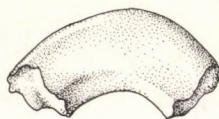
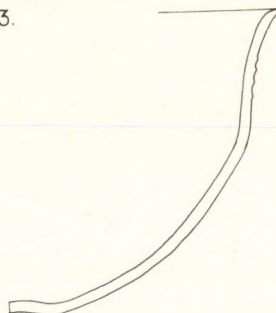
2.

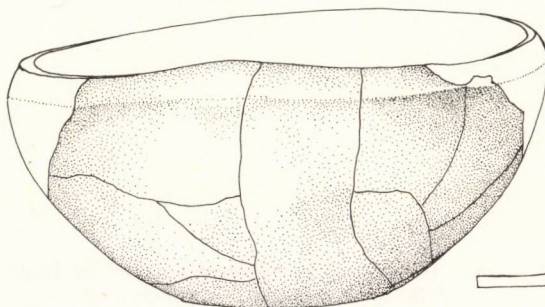
3.

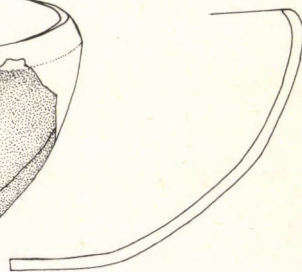
4.

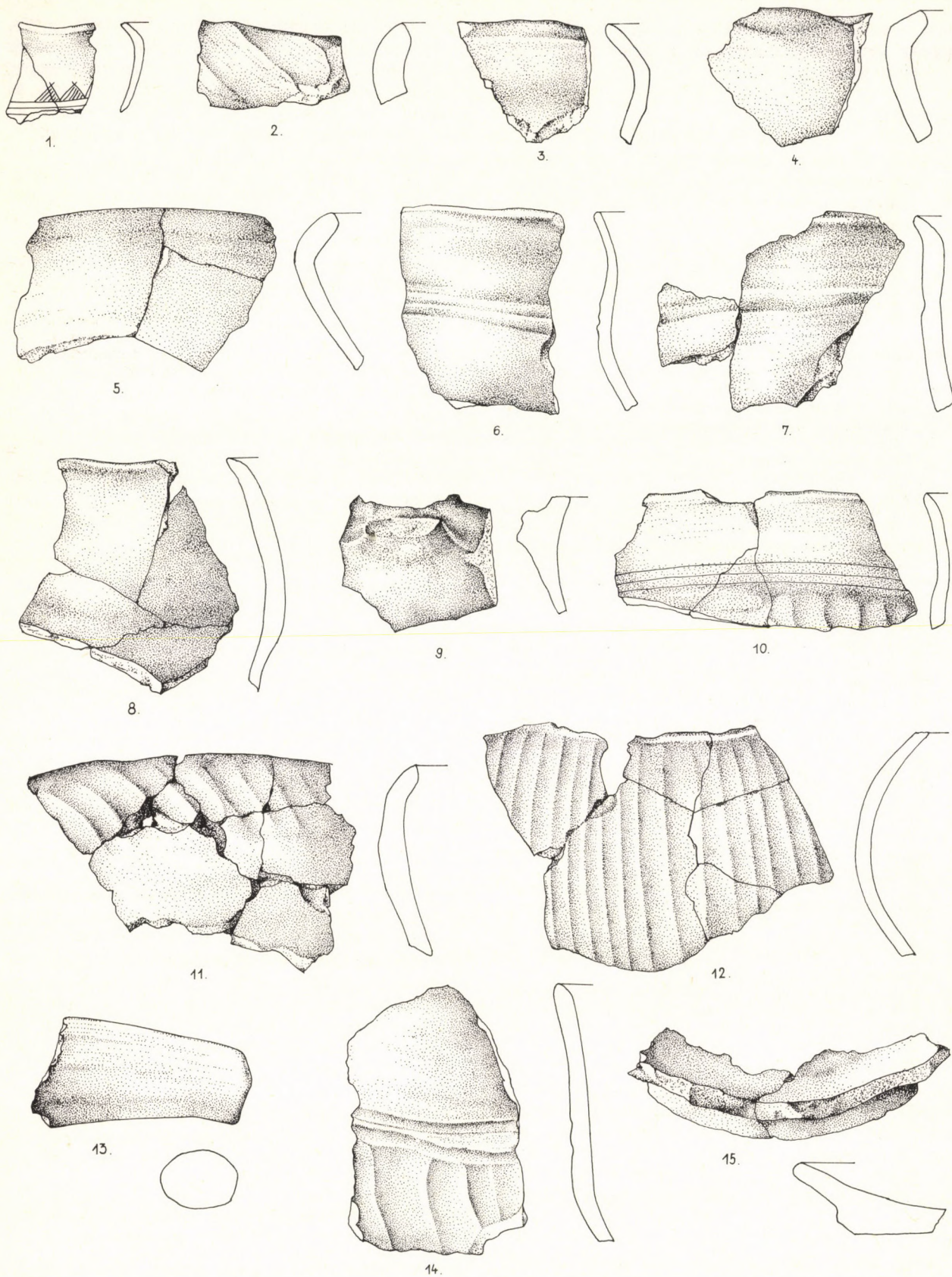
5.

6.

2. kép — Abb .2. Visegrád-Csemetekert

3. kép — Abb. 3. Visegrád-Csometekert

mivel a feltárt két objektum az új útnyomvonal árkanak alján helyezkedett el, a gépek által meg-bolygatott földben.

1. gödör

Szabálytalan ovális alakú lakógödör, hosszabbik átmérője 445 cm, rövidebbik átmérője 270 cm; legnagyobb mélysége 20–30 cm. Alján egy nagyobb cölöplyukat és az északi perem közelében egy belső kis árkot különítettünk el. A belső árok hossza 150 cm, szélessége 35–40 cm, relatív mélysége 20 cm. A gödör keleti végéhez kemence tartozhatott, melynek igen csekély maradványát az árok falá-ban találtuk meg.

Az objektum leletanyaga:

1. **Fazék:** nagyméretű, egyenes peremű, nyakan ujjbenyomással tagolt bordadisz fut girlandszerűen körbe, megszakítva szimmetrikus elrendezésben egy-egy (kettő vagy négy) lapos bütyökfüllel. Színe belül szürke, kívül a perem és a bordadisz között szürke, kissé fényezett; az oldalán vörös, durva felületű; alja hiányzik. Pá: 25,5 cm (2. kép 1).
2. **Bögre:** szürkésfekete, félgömb testű, egyenes peremű edény. A perem alatt körbefutó, vízszintes hornyolású vonalkötegdísz; a fülnél felmagasodó perem alatt kis lapos szalagfűl. M: 6,5 cm, Pá: kb. 14 cm, Fá: kb. 3,5 cm (2. kép 4).
3. **Tál:** szürke, behúzott peremű, perem alatt fülcsonttal, alja legömbölyített. M: 5,5 cm, Pá: 14 cm (2. kép 6).
4. **Tál:** világosbarna, szakajtó formájú, széles profilált peremmel, enyhén profilált aljjal. M: 11 cm, Pá: 25–26 cm, Fá: 11 cm (2. kép 3).
5. **Állatszobor:** vaddisznót ábrázol, szürkésvörös, jobboldali lábai combközéptől letörtek, farka vége is törött; orra hosszú, vékony, kampós; gerincvonal kiemelkedő, hullámos, két oldalán ujjbenyomkodások jelzik a háti sörtéket. A szobrocskán több, jól kivehető egyéb ujjlenyomat van. M: 3,5 cm, H: 6 cm (4. kép 1). — A kemence előtti hulladék (égett) réteg tetejéről került elő.
6. **Vadkanagypárpár:** az egyik hossza 8,5 cm, a másik elveszett.
7. **Átfűrt agyaggyólyó:** szürkésbarna; Átm: 1,2 cm.
8. **Csontgyűrű:** karimás peremű, hengeres testű kis tárgy, a perem alatt lyukkal; a hengerpaláston bevonalkázott háromszögekkel díszítve. M: 1,3 cm (5. kép 9).
9. **Kocsikerékmodell:** barnásszürke, lapos, közepén átfűrt, a lyuk körül enyhén peremes, az egyik fele hiányzik. Átm: 3 cm (5. kép 4).
10. **Agyagtárgy töredéke:** barnásfekete, sima fényezett felületű, kissé lapított, hengeres testű tárgy, valaminek a lába vagy nyele; 7×3,7 cm (3. kép 13).

A gödröt kitöltő erősen faszenes, paticsos fekete földben sok állatsont, átfűrt és fűratlan folyami kagyló volt. Az életmódra utaló további leletek közül említést érdemelnek az orsógombok és lekerékített cserépdarabok (5. kép 1–4), agyaggyűrű-töredékek (2. kép 2,5), néhány fenőkötöredék, erősen átégett sütőkő és eszközként használt lapos kavicsok. A gödör keleti végében a szinte teljesen elpusztult kemence (?) altalaja jól elkülönült, közvetlenül előtte egy szarvasmarhacsigolya feküdt. A lakógödör nyugati végében néhány nagyobb paticsdarab helyezkedett el egymás közelében.

A leletek az urnamezős kultúra idejéből, a HA A2B időszakból valók (PATEK 1968) az alábbiak szerint. Jellegzetes a félgömbtestű, egyfűlű bögre, a fül fölött szegletesen kiugró peremmel (2. kép 4). Gyakori előfordulása miatt az analógiák közül itt csak a formában és térben legközelebbieket említjük meg: a Szentendre-Szigetmonostoron (PATEK 1968, 125 t. 9) és Budapest-Békásmegyeren (TOMPA 1942, 17. t. 2) előkerültek. A girlandszerű bordadisz nagy fazék (2. kép 1) szinte méreteiben és technikájában is megegyezik a környeivel (PATEK 1968, 118 t. 3), bár annak díszítése vízszintesen körbefutó borda. A behúzott peremű tál (2. kép 6) az urnamezős kultúra leggyakoribb tálformája, turbántekercses díszsel a HA A2-től a HA C időszakig is előfordul, de a HA A-ra a legjellemzőbb; a többszörösen síkozott peremtöredékek inkább a HA A-HA B időszakra tehetőek (3. kép 2–5, 11) (PATEK 1968, 100). További kerámiaformák a perem fölé magasodó, lapos szalagfüles edény töredéke (3. kép 9), az enyhén kihajló peremű, kúpos nyakú urnák (3. kép 1, 8), a függőlegesen (PATEK 1958, 393, 2. kép 2) vagy ferdén kannelurázott öblös hasú urnák töredékei (3. kép 10, 12, 14). A korszak jellegzetes díszítőeleme a vízszintes hornyolás (3. kép 6, 7, 14). Nincs korhatározó értéke a lapos bütyökfüles és ujjbenyomkodásokkal tagolt plasztikus bordadisz cserepeknek.

Az állatszobor (4. kép 1) kultikus rendeltetését a gödörben talált vadkanagypárpáron kívül a kidolgozás gondossága is alátámasztja. Állatszobrokat ismerünk a kyjaticsei és a gávai kultúra területéről (PATEK 1973, 20. t. 6; PATAY 1976, 3. t. 7–9, 200p) de a Dunántúlon ritka.

Leleteink alapján⁴ párhuzam állapítható meg a csemetekerti lelőhely és a neszmélyi település (PATEK 1961, 32–82) ill. a Zörög-hegyi földvár (NOVÁKI 1979, 90–105) között is.

2. gödör — kultúrréteg

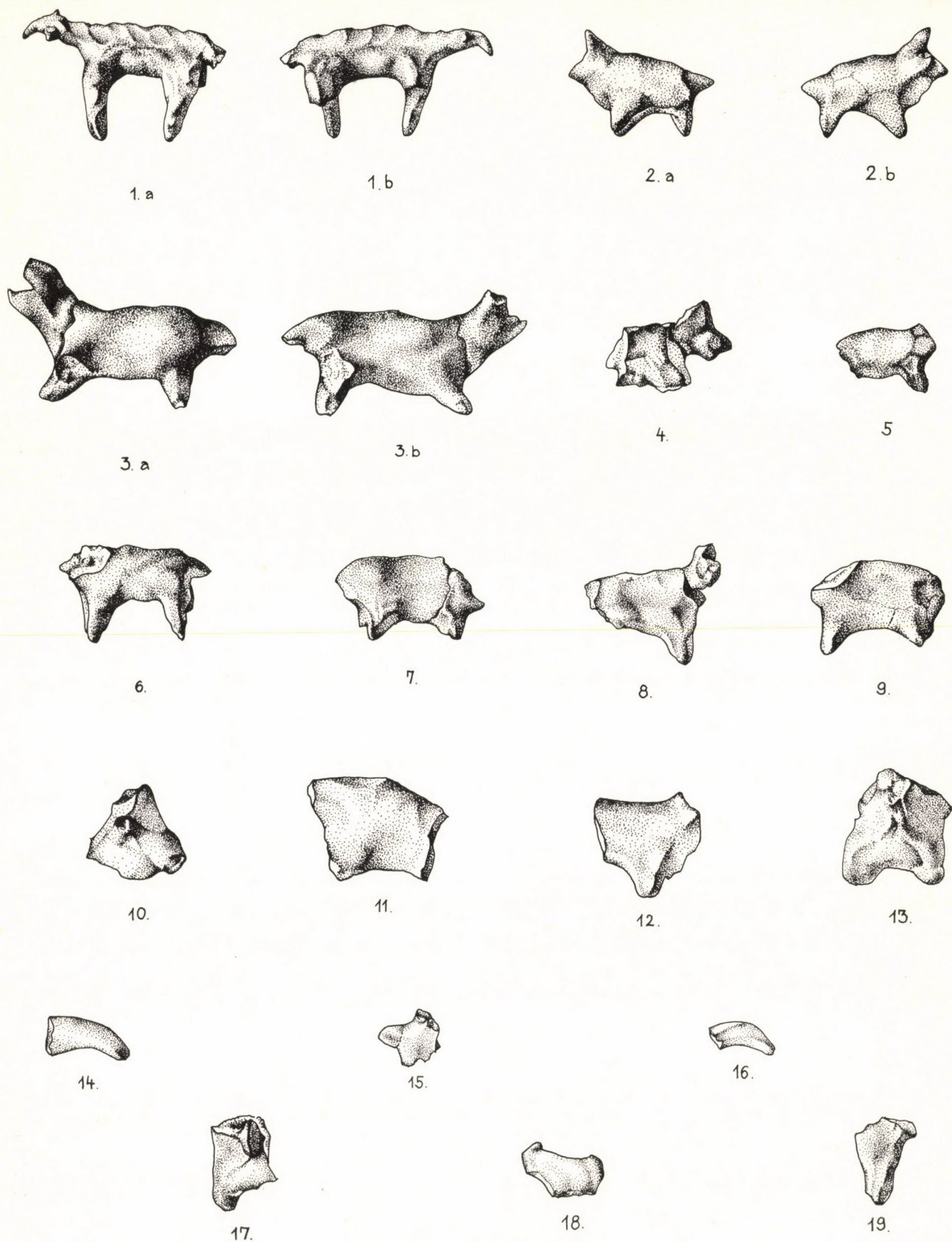
Az új útnyomvonal árkanak alján (az előző objektumtól mintegy 9 m-re nyugatra) egy amorf folt jelentkezett. (Rétegvastagsága mintegy 10–30 cm, az egész folt kiterjedése pedig kb. 4–5 m².) Felszínéről átfűrt tengeri csiga (7. kép 10) és egy töredékes talpastárgy került elő. A vörös színű, tömör hengeres agyagtárgy alul kissé kiszélesedő, alja benyomott, oldalán sűrű benyomkodásokkal van díszítve; M: 4,5 cm, Átm: a talpnál 4,3 cm (6. kép 11).

A lelőhelyet igen aprólékosan bontottuk ki és így sikerült a bolygatott talajban egy lekerékített háromszögalakú kis gödröt elkülönítenünk, amelyből a következő leletanyag került elő:

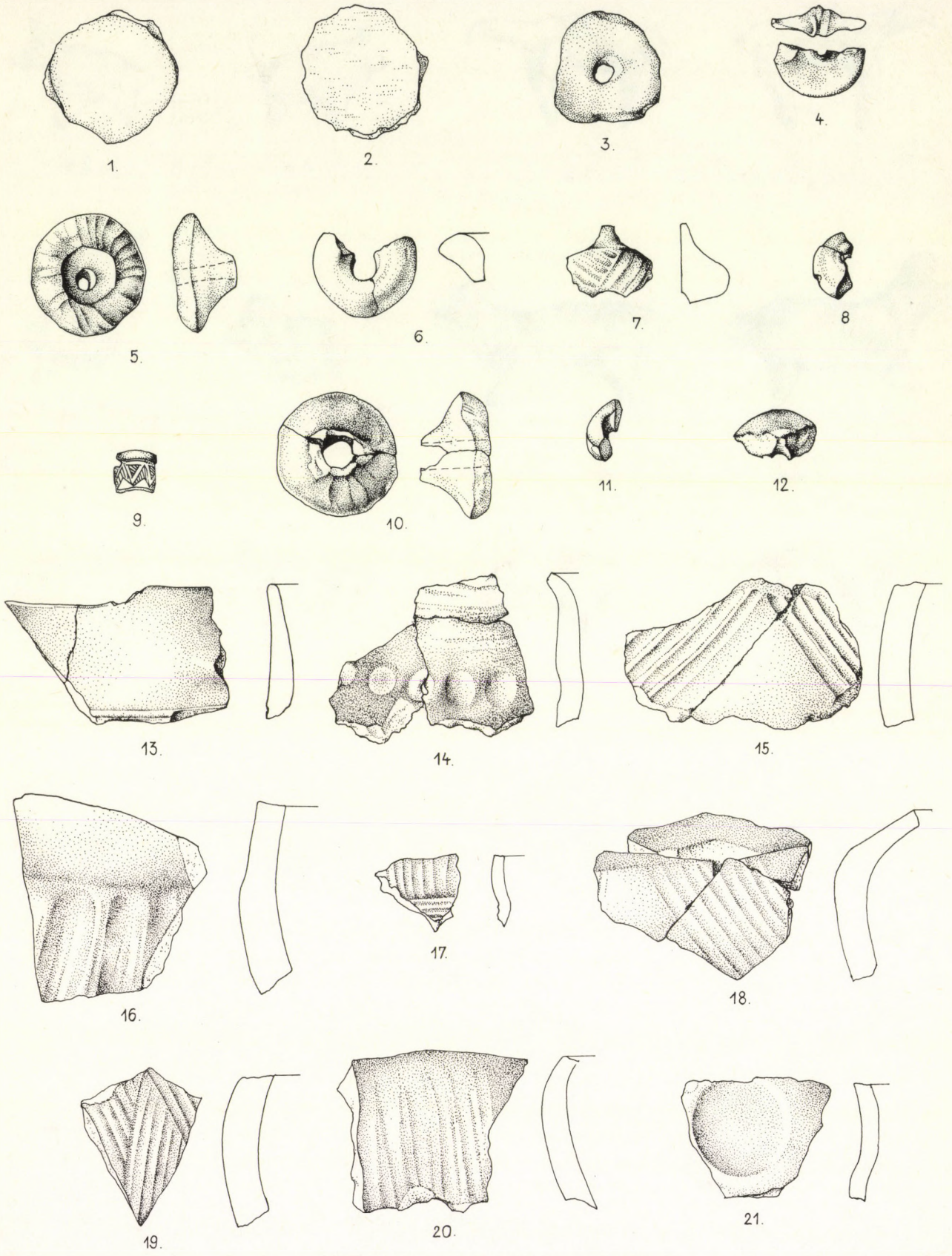
„A” állatszobor: szürkésfekete, balra néző figura (őstulok?), bal mellső és jobb hátsó lába törött, jobb szarva hiányzik. M: 4,4 cm, H: 7,1 cm (4. kép 3).

„B” állatszobor: barna, torzó, a törzs és a bal mellső láb van meg. Szarvasmarha?; 4,2×2,2 cm (4. kép 9).

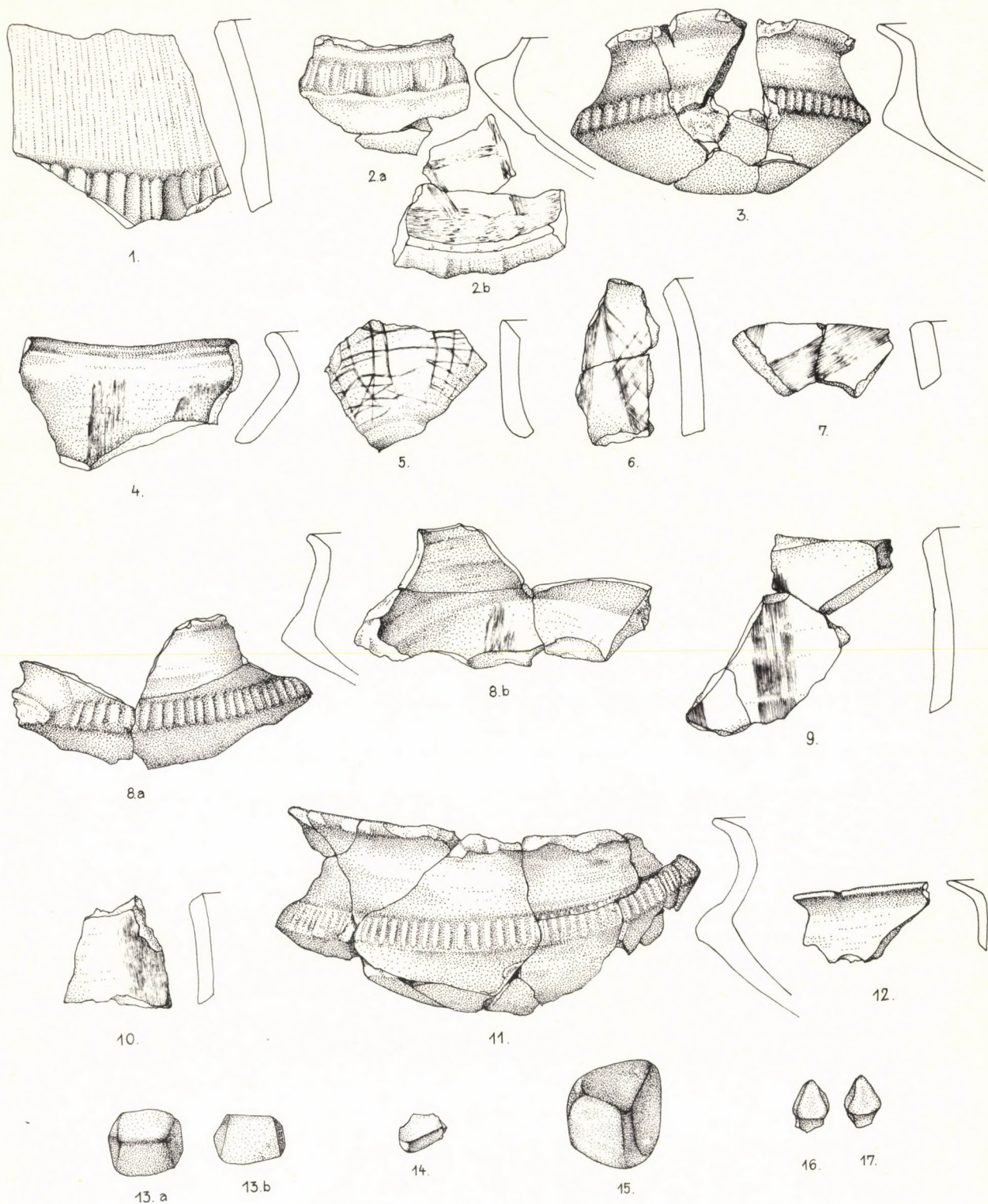
„C” állatszobor: szürke, bal hátsó lába letört, jobb

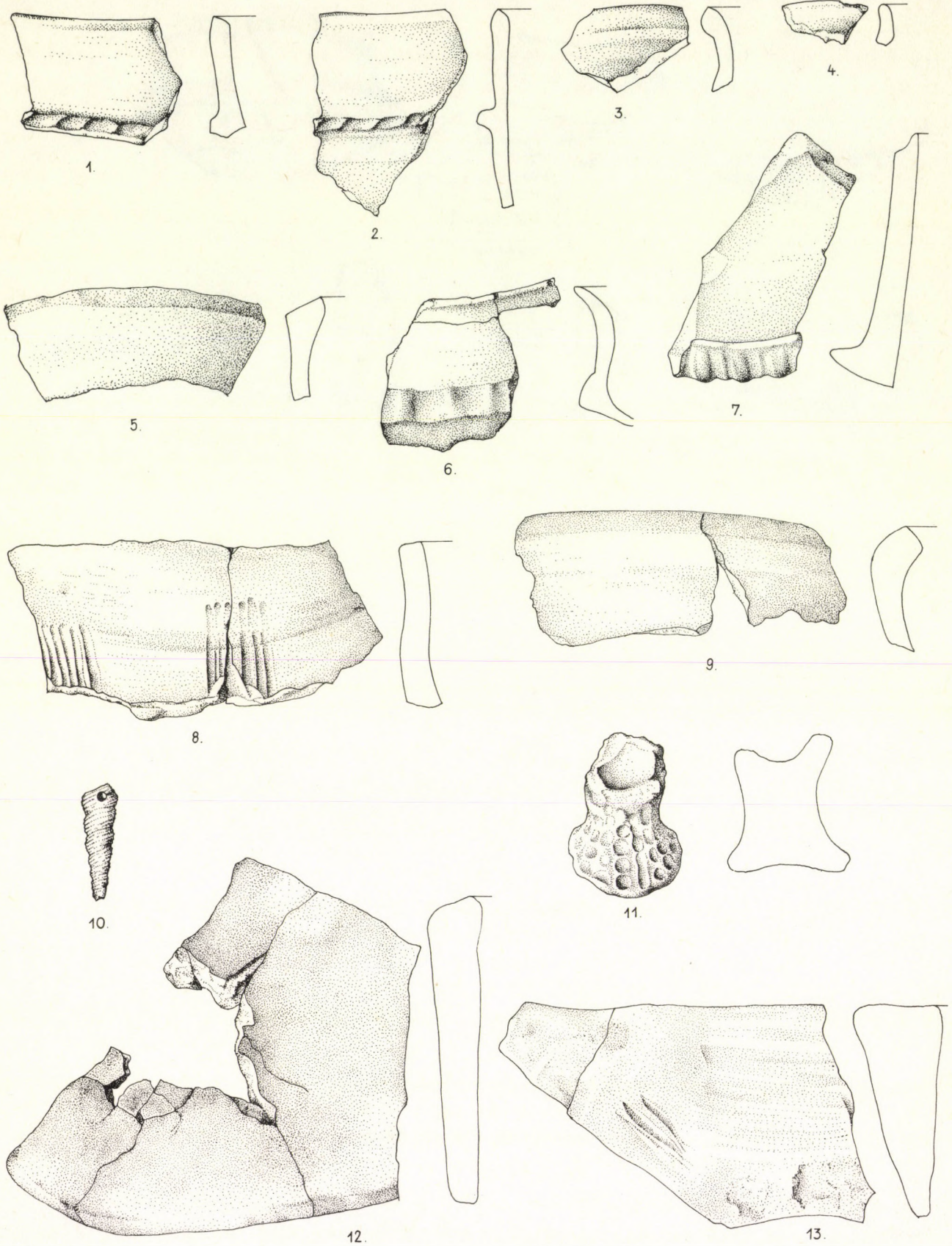
4. kép — Abb. 4. Visegrád-Csometekert

5. kép — Abb. 5. Visegrád-Csemetekert

6. kép — Abb. 6. Visegrád-Csometekert

7. kép — Abb. 7. Visegrád-Csemetekert

szarva sérült; **bika**: erős nyaki lebernyeggel és felfelé ívelődő rövid szarvakkal. M: 3 cm, H: 4,7 cm (4. kép 2). „D” állatszobor: téglaszínű, erősen kopott törzs és fark; 4,5×2,8 cm (4. kép 1).

„E” állatszobor: valószínűleg összetartozó vörös színű agyag állatfej és mellső lábpár nyaki lebernyeg-részszel. Az agyag belül szürkére égett. A többletől eltérő (nagyobb) méretű *szarvasmarha* ábrázolás. A fej 3,2×2,2 cm, a lábak 3,8×3 cm. A szobor feltételezett magassága 5,5 cm (4. tábla 10, 13).

Termésgrafit: szürke, sátozott alakúra koptatott tárgy; 2,5×2,2 cm (6. kép 13).

A kis gödörtől keletre egy jól átégett, paticsos felületet találtunk, délnyugatra pedig egy mélyebb, kör alakú beásás volt. E felszíni jelenségek nem látszanak elegendőnek a talált objektum rendeltetésének meghatározásához.

A kultúrréteg leletanyagából a következőket említjük meg:

- **Állatszobor**: szürkés téglaszínű, feje letörött, szarvasmarha? M: 3 cm, H: 4,7 cm (4. kép 6).
- **Állatszobor**: szürkésfekete, a törésfelületek szélé téglavörös; valószínűleg loábrázolás (?). A fej és a törzs háromszög keresztmetszetűek, a fejen és a háton sörény; mellső lábak és fülek letörtek, a törzs többi része hiányzik; 4×2 cm (4. kép 4).
- **Állatszobor**: szürke, a törésfelületek szélé téglavörös, törzs: a jobb mellső láb és fej letörtek, a bal mellső lábón kívül a többi rész hiányzik; 3,2×2,1 cm (4. kép 5).
- **Állatszobortöredék**: szürke, lapított hátú törzs, lábak sérültek, fej letörött, hiányzik; 4,5×2,4 cm (4. kép 7).
- **Állatszobor**: hamuszürke, *szarvasmarha*: a fej, a mellső lábak és a törzs van meg töredékes állapotban; 4,2×3,2 cm (4. kép 8).
- **Állatszobortöredék**: téglaszínű, szarvasmarha: a törzs a nyakkal és nyaki lebernyeggel ill. mellső láb megvan; 3,2×2 cm (4. kép 12).
- **Állatszobortöredék**: szürke állatfej, szarvasmarha? 1,9×1,4 cm (4. kép 15).
- **Állatszobortöredékek**: láb- és szarvrészek több alatlából; (4. kép 14, 16—19).

Továbbá:

1. **Nagy csésze**: barna, lapított testű, égetés előtt grafitozott, az előreugró hasvonalnál apró kannelurával díszített töredék; 15×5 cm, Átm: 16 cm (6. kép 11).
2. **Kis csésze**: fekete, égetés előtt grafitozott, kihajló peremű, kissé kiugró hasvonalán apró kannelurás díszítés; az edényen fülcsok; belseje az alján sugaras grafitos díszítésű lehetett; 12×3,5 cm (6. kép 8).
3. **Kis csésze**: fekete, égetés előtt grafitozott, kihajló peremű, kissé kiugró hasvonalán apró kannelurás díszítés. M: 6 cm, Sz: 10,2 cm (6. kép 3).
4. **Edénydíszek**: két db fekete, fényezett kerámiatárgy, nyélen ülő gúlaalakú; edényfűl díszítései (?) a): M: 1,5 cm, b): M: 1,7 cm (6. kép 16, 17).
5. **Edénytöredékek**: különféle grafitos festéssel (6. kép 1, 2, 4—7, 9, 10, 12).

Orsógombok:

- a. Téglaszínű, enyhén kúpos; durva benyomkodásokkal díszítve. M: 1,5 cm, Átm: 3,8 cm (5. kép 6).
- b. Barna, kúpos. M: 1,5 cm, Átm: 3 cm (4. kép 8)
- c. Fekete, kúpos. Átm: kb. 3 cm (5. kép 12).
- d. Téglaszínű, hagymaalakú, alján díszített. M: 2,6 cm, Átm: 1,8 cm (5. kép 7).
- e. Szürke, kúpos, benyomott aljú, alján vonaldíszes; M: 1,5 cm, Átm: 4 cm (5. kép 5).

- f. Vörösszürke, kúpos, kopott. M: 2,5 cm, Átm: 4,3 cm (5. kép 10).

Grafitozó eszközök:

- szürke, egészen elkopott, sima felületű termésgrafit. H: 1,5 cm (6. kép 14).
- szürke, szabálytalan kockaalakúvá koptatott termésgrafit; 2,9×2,8 cm (6. kép 15).

A lelőhely anyaga a HA C-D időszakra tehető. A kerámia jellegzetessége a bucchero- vagy buccheroserű díszítés (6. kép 2, 7. kép 6, 7) (TOMPA 1942, 102; NAGY L. 1939, 3. t. 13; 50.; KEMENCZEI 1977, 88), az élesen kiugró hasvonal apró függőleges kannelurával (6. kép 3, 8, 11, 5. kép 17: az ábrán fordítva), az aljukon omphalossal díszített csészék (5. kép 21), a magasra húzott fül (6. kép 8), a ferdén besimított kiemelkedő bordadísz (7. kép 1, 2) (KEMENCZEI 1977, 5. ábra 8, 2. ábra 6; PITTIONI 1954, 599., 424. ábr. 3., DUŠEK 1965, 507., 148. ábr. 12); a tálaknál a törésvonal élesedése (7. kép 5, 9), a megvastagodó és megduzzadt perem (7. kép 3, 4, 9), az utánkorongolás (7. kép 3, 4, 9) (WOLLÁK 1979, 53.), és természetesen a grafitos díszítés.

A HA C időszakra jellemző töredékek: csúcsba futó többszörös barázdák (5. kép 15) (MITHAY 1980, 56; 4. kép 7; LENGYEL 1959, 42. t. 7), sötétbarnás szürke edény tagolt vállán függőleges vonalcsokrokkal díszítve (7. kép 8) (LENGYEL 1959, 38. t. 3), egymást záró párhuzamos barázdák (5. kép 18, 19), a keleti kapcsolatokra is utaló benyomott lencsedísz (5. kép 14) (KEMENCZEI 1977, 5. ábr. 9; MITHAY 1980, 4. kép 4, 15. kép 9), az orsókarikák (5. kép 5, 7, 10) (PITTIONI 1954, 582; MITHAY 1980, 17. kép 8; WOLLÁK 1979, 14. kép 9; KOLNIK —PAULIK 1959, 6. t. 10. stb.) és ide sorolható a töredékes talpastárgy (7. kép 11).

A leletgyűttes legjelentősebb tárgyai az állatszobrok. Az állatplasztika ilyen tömeges előkerülésére hazánkban az ismert pilinyi lelőhelyen kívül nincsen példa. Állatidolokat ismerünk a későbronzkorból a kytaticei és gávai, ritkán a váli kultúra területéről⁵. A dunántúli és ausztriai koravaskori lelőhelyeken inkább állatfejes edényeket (HORVÁTH 1969, 109—134; KEMENCZEI 1977, 2. ábr. 2, 3. ábra 1; PITTIONI 1954) és állatalakos fedőket találtak (HORVÁTH 1969, 109—134). Bizonytalan datálásuk miatt nem sorolhatjuk ide a Dresden-Coschütz-i szobrokat sem (COBLENZ 1980, 325—326, Abb. 10). A Románia területén lévő Lechința de Mureș-on (Maroslekerence), a Maros jobb partján lévő „Saliste” lelőhelyen, a folyó első teraszán találtak egy állatszobordepót, melyet a HA B-C időszakra kelteznek (HOREDT 1963; POPESCU 1925, 342). A környékről korábban is kerültek elő állatfigurák (POPESCU 1925, 342). Egyes szobrok megformálása nagyon emlékeztet a Poroszló-Aponháton napvilágra kerültekéhez (PATAY 1976). Úgy véljük, hogy e keleti típusú állatplasztika elterjedésének eddig ismert legnyugatibb határa lehet a Visegrád-csometekerti lelőhely. A

mintegy 40 szobrocscsa (a töredékekkel együtt) egy olyan leletegyüttest képez, mely megerősíti az állatfigurák kultikus rendeltetését. A zömmel szarvasmarhát, esetleg kiskérődzőt ábrázoló leletek a termékenységgel kapcsolatos hit kifejezői. A kiváló anatómiai ismeretekkel készített miniatűr bikaszobor (4. kép 2) plasztikájában az állati erő nagyságának ábrázolására is törekedett az alkotó.

A szobrok megmunkálása nem egységes, a kézzel formált figurák különböznek egymástól színben, megformálásban, méretben. Két szobor készítésében pedig eszközhasználat nyomait is felfedezhetjük. Az egyik egy torzó, melynek törzse lapított, a farok éppen csak jelölt és az állat hátán benyomott vonalak vannak. Még jobban látszik valamilyen formázó-símító eszköz nyoma az egyedülálló (?) szobrocskánál, melynek háromszög keresztmetszetűre lapított teste oldalain egész egyenletesen lesimított (4. kép 7; 4. kép 4). Az ismertetett jelentősebb szobrokon és részeiken kívül még jó néhány, méreteiben kis töredéket találtunk, melyek állatfigurák maradványai. A sokféle szobrocscsa megengedné egy kultuszhely létének feltételezését, ezt azonban az ismert leletkörülmények egyelőre nem bizonyítják.

Külön kell szólnunk a grafitos festésű edényekről. A grafittartalmú kőzetek ill. termésgrafit előfordulása a Dunántúlra nem jellemző, hazánk területére a Duna felső szakaszáról került, leggyakrabban a folyó hozta magával, de nem kizártak a kereskedelmi kapcsolatok sem a két terület között. Grafitlelőhelyek elsősorban Ausztriában és Csehországban vannak (SACKEN 1868, 107). Az edények grafitdíszítésének tényleges technikájáról eddig keveset tudunk (PATAY 1959, 43). A grafitos festés művészetének rekonstruálását a Visegrádon talált eszközök (6. kép 13—15) alapján kíséreljük meg.

A népi fazekasok a bőrkeményre száradt, már kész edények felületét „sikálják” vagy „kavicsolják”, azaz az agyagfelületet sima kavicsal besimítják, tömörítik. A sikálás helyén az edény felülete fénylik, máshol matt marad és ez az állapot nem változik égetés után sem (DOMANOVSKY 1981, 209). A művelet elsődleges célja, hogy az edény folyadékáteresztő képességét csökkentésük, ugyanakkor a kavicsolással díszítik a kerámiát.

A mohácsi, nádudvari stb. fazekasok redukált égetéssel érik el edényeik fekete színét. A fekete kerámia gyártásának módja lényegében a következő (PETRIK é. n., 56):

Elegendő oxigén jelenlétében az agyag vasoxid-hidrát tartalma ferrioxidá (Fe₂O₃) alakul, melynek piros színe okozza az edények piros színét. A fekete kerámia égetésekor az égető kemence minden nyílását lezárják, ám előzőleg a tüztérbe nehezen éghető anyagot (vizes szalma, trágya...) pakolnak. Az oxigénhiányos égés folytán a ferrioxid minden molekulájából felszabadul egy oxigénatom, azaz redukálódik ferrooxidá (FeO), ami sötétszür-

kévé teszi az edények falát. Ezzel párhuzamosan egy másik folyamat is végbemegy: szén rakódik be az edényfalba (grafithatás) (SZABADFALVY é. n., 22), ekkor a besimított részek csillogó fekete fényűek lesznek.

Mindez ősi technika és technológia, a régészeti korok leletein nyomon követhető. Ám az őskorban az edények víztartó-képességét grafitbevonattal is fokozták. A nagyobb felületek befedésénél finom grafitport vittek fel a tárgyra. Ezenkívül a kavicsolásnál grafittartalmú kőzetet, *termésgrafitot* használtak, az így felfényezett felület grafitbevonatot kapott. Erre bizonyíték az a néhány cseréptöredék, amelyeket *nem* redukált égetéssel, azaz elegendő oxigén jelenlétében égettek ki (6. kép 9—11) s így az edény vörös színű maradt, rajta a grafittal besimított dísz selymesen csillogó (grafit-színű). Ebből következik, hogy a redukált égetésű, dús grafitfelületű edények (6. kép 2, 4, 6—8) besimításánál grafitot alkalmaztak.

Ha a termésgrafit a felhasználás következtében elvékonyodott, ezzel a simára csiszolódott kis eszközzel (6. kép 14), mint írónnal a nyers edényre mintát rajzoltak (6. kép 2, 5, 6) (pl. pókhálószerű díszítést stb.). Nagyobb sávok kitöltésénél egymásra merőleges vonalakkal haladtak (6. kép 6), „sátróztak”, miközben az elgondolt mintán néha túlszaladt az eszköz (6. kép 2, 4, 6, 8). (A népi fazekasoknál a besimítás és díszítés általában az aszszonok feladata [DOMANOVSKY 1981, 209]).

A 2. sz. lelőhelyen felszínre került még két kis gyantaszurok darab. A kerámiaművességgel való esetleges kapcsolatára a következő adatok világítanak rá: Bella Lajos erről így ír ásatási jelentésében: „... az egyiknek (edénynek) a széle 12 cm hosszúságban letörött, min a prehisztórikus gerencsér, röstelvén újat csinálni, olyképpen segített, hogy a törést fekete gyantával kifoltozta, úgyhogy felületes néző észre sem veszi a hibát.” (BELLA 1888, 358). Később egy holdidolról szólva még megemlíti: „Megjegyzendő, hogy egyik fele fekete gyantával csillóglag be volt vonva.” (BELLA 1888, 359). Ezt az anyagot az edény javítására napjainkig felhasználták, erről Szalontai Barnabás ír: „A házi, ideiglenes javítás módszere lehet bevonás. Ehhez lekvárt, *gyantát*, disznó- vagy marhabelet, esetleg cementet használnak. A javítás úgy történik, hogy az edény sérült felületére tapasztó eljárással simító mozdulatokkal felrakják az előbb említett, maguktól megkeményedő anyagokat. A műveletet addig végzik, amíg a felhasznált folyékony, illetve pépes anyag állóképessé szilárdul és a rongált felületnek alkotórészévé válik.” (SZALONTAI 1970, 39, 41). Ezenkívül adatokat ismerünk szurok vagy gyanta felhasználására az edény vízhatlanná tételkor (KARDOS é. n. 39) illetve díszítésekör WARTHA 1892, 46).

A 2. gödör környékén találtunk még néhány gyöngyöt, anyaguk üvegpaszta és borostyán (?), fenőkövet (7. kép 13), egy több darabra tört, na-

gyon erősen átégett (lepény)sütőkövet (7. kép 12), őrlőkövet és csonteszközt. Fém tárgyak közül csak egy kis bronzhegy került napvilágra.⁶

A fent ismertetett leletek alapján megállapíthatjuk, hogy Visegrádon és környékén a Hallstatt időszakban jelentős települések voltak, ezt a korábbi kutatás is megerősíti (PATEK 1968, 76). A Lepence patak környékén az urnamezős kultúra nagy kiterjedésű telepét találtuk meg,⁷ ahol a 2. gödör és környéke térben és időben eddig különleges szigetet jelent. Ennek leletanyaga nem mond ellent azoknak a kutatási eredményeknek, melyek szerint a HA C-D időszakban a Dunakönyök a kalenderbergi kultúra népéé volt (KEMENCZEI 1977, 88). Egyetértünk Kemenczei Tiborral abban is, hogy a Duna jobb partján a nyugati kalenderbergi kultúra és a keleti alföldi kultúrák elemeiből egy sajátos csoport alakult ki (KEMENCZEI 1977, 89; LENGYEL 1959, 168). A két kultúra között, illetve az egész Dunakönyök vidékén fontos kereskedelmi útvonalak, kapcsolatok jöttek létre (KEMENCZEI

1977, 90). Ezt bizonyítja az ékszerként használt (re-cens) tengeri csiga is (7. kép 10). Az állatplasztika alapján feltételezhetjük, hogy a Duna vonala nem lehetett mindenütt éles határ a keleti és nyugati (keletali) kultúrák között.

Érdekes, hogy egy helyen került elő a grafitfésű több változata: a sávós-sugaras (6. kép 4, 6—10), és a rácsmintás (6. kép 2).

Emellett megjelennek a lelőhelyen a Hallstatt kultúra végső fázisára jellemző megváltozott kerámiaformák, igaz szórványosan: a tálak duzzadt peremkiképzése és az utánkorongolás (7. kép 3, 4, 9) (WOLLÁK 1979, 53).

A leletanyagból az ismert okok miatt (gépi talajbolygatás) ennél több következtetést levonni nem indokolt. Csak megemlítjük, hogy az előkerült kerámiatöredékek közt bemutatott, fül fölött felmagasodó peremű töredék (5. kép 13) anyagában teljesen eltér a többi edénytől; igen jól iszapolt, sárgás-vörösre égetett cserép.

Jegyzetek

1. A lelőhelyet először Schulek J. említi 1947-ben (HÉJJ 1954, 55). A Lepence pataknak az Állami Szociális Gyógytelep területét határoló medréből szivattyútelepítés közben a 70-es évek elején kerültek elő őskori cseréptöredékek.
2. A Lepence patak jobb partján földkitermelés közben újabb, jelentősebb őskori településnyomok kerültek felszínre 1982-ben. A leletanyag hasonló a csemetekertihez. A Lepence patak bal partján további ásatások folytak 1981—82-ben.
3. A metszefalban vékony, 3—4 cm vastag kultúrreteg látszott, ehhez tartozhatott az 1. sz. lakógödör. A ré-

tegen lévő cserepek felülete erősen kopott, matt volt, míg az objektumok földjéből előkerült kerámiatöredék nagy része fényezett, „friss” felületű maradt (MAKKAY 1982, 36).

4. Ide kell számítanunk a feldolgozás alatt álló 1981—82. évi ásatás anyagát is.
5. Eddig — korhatározó anyaggal — csak a Visegrád-csemetekerti szobrocška ismert a kultúrához tartozó területről.
6. A leleteket a visegrádi Mátyás király Múzeum őrzi. Ltsz.: 81.15.1—81.20.216.
7. Lásd a 4. sz. jegyzetet.

IRODALOM

- BELLA 1888 L. BELLA, *A Sopron melletti Purgstall prehistorikus földvára és sírhalmáról*. ArchÉrt 8 (1888) 358—359.
- COBLENZ 1980 W. COBLENZ, *Bemerkungen zur Hallstatt- und zur westlichen Lausitzer Kultur*. In: Die Hallstatt Kultur, Symposium Steyr 1980, Linz, 1981. 325—326.
- DOMANOVSKY 1981 Gy. DOMANOVSKY, *A magyar nép díszítő művészete*. Bp. 1981, 209.
- DUŠEK 1965 M. DUŠEK, *Ausgraben auf den junghallstattzeitlichen Burgwall in Šmolence*. AR 17 (1965) 507.
- HÉJJ 1954 M. HÉJJ, *Visegrád történeti emlékei*. Múzeumi Füzetek, 1954. 55
- HORED T 1963 K. HORED T, *Hallstattische Tierfiguren aus Lechința de Mureș* (Rayon Luduș) Dacia 7 (1963) NS 527—534.
- HORVÁTH 1969 A. HORVÁTH, *A vaszari és somlóvásárhelyi Hallstattkori halomsírok*. VMMK 8 (1969) 109—134.
- KARDOS é. n. M. KARDOS szerk., *Mesterségek. Primitív fazekasság*. é. n. 39.

- KEMENCZEI 1977 T. KEMENCZEI, *Hallstatt kori leletek a Dunakanyar térségéből.* FolArch 18. (1977) 88—90.
- KOLNIK—PAULIK 1959 T. KOLNIK — J. PAULIK, *Čachtice v praveku.* ŠtZ 8 (1959)
- LENGYEL 1959 I. LENGYEL, *A halimbai (Veszprém m.) koravaskori temető.* ArchÉrt 87 (1959) 159—169.
- MAKKAY 1982 J. MAKKAY, *A magyarországi neolitikum kutatásának új eredményei.* Bp. 1982, 36., 56. jegyzet.
- MITHAY 1980 S. MITHAY, *A vaszari koravaskori temető és telephely.* ArchÉrt 107 (1980) 56.
- NAGY 1939 L. NAGY, *A középrépápusztai (Veszprém m.) kora-vaskori temető.* FolArch 1—2 (1939) 50.
- NOVÁKI 1979 Gy. NOVÁKI, *Őskori és középkori várak a bakonyi Kesellő és Zöröghegyen.* VMMK 14 (1979) 90—105.
- PATAY 1959 P. PATAY, *Késővaskori lakóház Acsán.* FolArch 11 (1959) 43.
- PATAY 1976 P. PATAY, *Vorbericht über die Ausgrabungen zu Poroszló-Aponhát.* FolArch 27 (1976) 200.
- PATEK 1958 E. PATEK, *A tököli koravaskori temető.* BpR 18 (1958) 393.
- PATEK 1971 E. PATEK, *Die Siedlung und das Gräberfeld von Neszmély.* Acta-ArchHung 13 (1961) 33—82.
- PATEK 1968 E. PATEK, *Die Urnenfelderkultur in Transdanubien.* ArchHung 93 (1968)
- PATEK 1975 E. PATEK, *Bericht über die Ausgrabung der spätbronzezeitliche Burgwalls von Töröksánc bei Szilvásvár ad in jahre 1963.* MittArch-Inst. 4. (1973)
- PETRIK é. n. L. PETRIK, *Az agyagiparos.* (Iparosok könyvtára) Bp. é. n. 56.
- PITTIONI 1954 R. PITTIONI, *Urgeschichte des Österreichischen Raumes.* Wien 1954, 599.
- SACKEN 1868 E. SACKEN, *Das Grabfeld von Hallstatt in Oberösterreich und dessen Alterthümer.* Wien 1868, 107.
- SZABADFALVY é. n. J. SZABADFALVY, *A népművészet mesterei.* Fazekas István. Bp. é. n.
- SZALONTAI 1970 B. SZALONTAI, *Kerámia a nyírbátori paraszti háztartásban.* Közlemények a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Intézetéből 23. Debrecen 1970, 39—41.
- TOMPA 1942 F. TOMPA, *Budapest az ókorban. I. Őskor.* Bp. 1942, XVII t.
- WARTHÁ 1892 V. WARTHÁ, *Az agyagipar.* Bp. 1982, 46.
- WOLLÁK 1979 K. WOLLÁK, *Hallstattkori leletek a Pilismarót-szobi-révi terepfeltárásból.* Dunai RégKözl 1979, 53.

VORBERICHT ÜBER DIE SPÄTBRONZE- UND FRÜHEISENZEITLICHE ERSCHLIEßUNG VON VISEGRÁD-CSEMETEKERT

Auszug

Im Laufe des Baues der Staustufe an der Donau wurde ein Abschnitt der Kunststraße 11 wegen der Gebietsplanung (von der Gemeindegrenze von Visegrád bis zum Krankenhaus der Gizellatelep) auf eine neue Trasse verlegt. Bei ihrer Ausgestaltung sind spätbronzezeitliche Scherbenreste im Gebiet von Csemetekert (Abb. 1), wo wir im September 1979 eine Notausgrabung begonnen haben, zum Vorschein gekommen.

Die Fundstelle befindet sich auf dem dem Berge zu liegenden Teil des zwischen der Donau und dem Doboshegy leicht ansteigenden Uferabschnittes, in der Nähe des linken Ufers des Lepence-Baches. Den vom Gelände bisher zum Vorschein gekommenen Streufunden nach, erstreckt sich die Siedlung auf einer Fläche von etwa 5—8 ha.

Auf Grund des an der Grabenwand gemachten Profils wurde uns ermöglicht, die Schichtenver-

hältnisse zu beobachten, da sich die erschlossenen zwei Objekte am Grunde des Grabens der neuen Trasse befunden haben.

1. Grube

Von unregelmäßiger ovaler Form, der längere Durchmesser beträgt 445 cm, der kürzere 270 cm, ihre Tiefe 20–30 cm. Am Grund konnten wir ein größeres Pfostenloch und in der Nähe des nördlichen Randes einen kleineren inneren, kleinen Graben absondern. Die Länge des inneren Grabens ist 150 cm, die Breite 35–40 cm, die relative Tiefe 20 cm. Der Grube dürfte am östlichen Ende ein Ofen zugehört haben, dessen sehr geringe Überreste wir in der Grabenwand gefunden haben. Die in der Grube zutage geförderten Funde stammen aus der Zeit der Urnenfelderkultur, aus der Periode HA₂B (Abb. 2–2; 4,1; 5, 1–4, 9). Charakteristisch sind das halbkugelige, einhenklige Krüglehen, mit dem über den Henkel eckig hervorspringenden Rand, der girlandförmig rippenverzierte, große Topf, die Schüssel mit eingezogenem Rand und turbanartig facettiert oder ohne diese Verzierung, die mehrfach facettierten Randfragmente, das Gefäß mit überrandständigem, flachem Bandhenkel, die Urnen mit leicht ausladendem Rand und konischem Hals sowie die senkrecht oder schräg kannelierten, weitbauchigen Urnen. Das Ornamentmotiv der Periode ist die waagerechte Rille; die flachen Buckelhenkelfragmente und die durch Fingereindrücke gegliederten, plastischen, rippenverzierten Bruchstücke haben keinen zeitbestimmenden Wert.

In der die Grube ausfüllenden, Holzkohlenreste und Lehmwurfstücke reich enthaltenden, schwarzen Erde waren viele Tierknochen, durchbohrte oder nicht durchbohrte Flußmuscheln. Von den auf die Lebenshaltung hinweisenden weiteren Funden lohnen sich die Spinnwirtel und die abgerundeten Scherbenstücke, Tonwulstfragmente, einige Wetzsteinbruchstücke, stark durchbrannte Backsteine und als Gerät gebrauchte, flache Kiesen erwähnt zu werden.

Im östlichen Ende der Grube sonderte sich der Unterboden des fast völlig zugrunde gegangenen Ofens gut ab, unmittelbar davor lag der Wirbel eines Rindes. Im westlichen Ende der Wohngrube lagen nahe einander einige größere Lehmwurfstücke.

Die kultische Funktion der Tierstatuette (Abb. 4, 1–2) wird von dem in der Grube gefundenen Haurahnpaar eines Wildebers und außer seinem Vorkommen vor der Feuerstelle auch die Sorgfältigkeit der Ausarbeitung gut unterstützt.

2. Grube — Kulturschicht

Das andere Objekt, das am Grunde des Grabens der neuen Trasse zum Vorschein gekommen ist,

war ein „amorpher Fleck“. Aus der Oberfläche wurden eine durchbohrte Meerschnecke (Abb. 7, 10) und das Fragment eines Fußgegenstandes eingeholt (Abb. 6, 11). Innerhalb des „Fleckes“, wo die Schichtdicke etwa 10–30 cm und die ganze Ausdehnung ungf. 4–5 m² beträgt, gelang es eine abgerundete, dreieckförmige, kleine Grube abzusondern. Von hier sind Tierstatuetten (Abb. 4, 2, 3, 9–11, 13) und ein Graphitiergerät ans Tageslicht gekommen (Abb. 6, 13). Östlich von der Grube fanden wir eine stark durchgebrannte, Lehmwurfstücke enthaltende Oberfläche, südwestlich hingegen eine tiefere, runde Eingrabung (Abb. 4). Diese Erscheinungen der Oberfläche scheinen nicht genügend zur Bestimmung der Funktion des Objekts zu sein.

Im Fundmaterial der Kulturschicht sind neben weiteren Idolen (Abb. 4, 4–8, 12, 14–19) und Graphitiergeräten (Abb. 6, 14, 15) sehr viele Spinnwirtel und graphitiiert verzierte Gefäßfragmente an die Oberfläche gekommen (Abb. 5. 5–8, 10, 12 bzw. Abb. 6, 1–12).

Das Material des Fundortes kann auf die Periode HA C-D gesetzt werden. Charakteristisch für die Keramik ist die Bucchero- oder buccheroartige Verzierung (Abb. 6, 2; Abb. 7, 7), die scharf hervorspringende Bauchlinie mit winzigen, senkrechten Kanneluren, die am unteren Teil mit Omphalos verzierten Schalen, der hochgezogene Henkel, die schräg eingeglättete, hervorragende Rippe, bei den Schüsseln die scharfe Umbruchlinie, der sich verdickende bzw. wulstige Rand (Abb. 7, 3, 4, 9), die Nachformung an der Drehscheibe (Abb. 7, 3, 4, 9) und die graphitiierte Verzierung. Die für die HA C-Periode charakteristischen Fragmente sind: die in Spitze auslaufenden Furchen, die an der profilierten Schulter des dunkelbraun-grauen Gefäßes die mit senkrechten Linienbündeln verzierten, sich gegenseitig schließenden, parallelen Furchen, die auch auf östliche Verbindungen hinweisende, gedrückte Linsenverzierung, die Spinnwirtel und hierher kann auch der fragmentarische Fußgegenstand gereiht werden.

Die bedeutendsten Gegenstände des Fundkomplexes sind die *Tierstatuetten*. Aus der Spätbronzezeit sind uns Tieridole aus der Kyjatice- und Gáva-, seltener aus dem Gebiete der Vál-Kultur bekannt. Auf den transdanubischen, früheisenzeitlichen Fundstellen (Vaszar, Somlóvásárhely, Süttő usw.) wurden eher Tierkopfgeläße und Deckeln mit Tiergestalten gefunden. Aus der rumänischen Ortschaft Lechința de Mureș (Maroslekenca) hingegen, aus dem Fundort „Saliste“ am rechten Ufer des Marosflusses, an der ersten Terrasse des Flusses ist ein Tierstatuettendepot bekannt, das auf die Periode HA B-C datiert wird. Die Form einzelner Statuetten steht der in Poroszló-Aponhát zum Vorschein gekommenen nahe. Wir sind der Meinung, daß dieser westlichste Rand der Tierplastik von

östlichem Typ der Fundort von Visegrád-Csemeterkert sein kann.

Die etwa 15 intakten und fragmentarischen Statuetten bilden einen solchen Fundkomplex, der die kultische Bedeutung der Tierfiguren bekräftigt. Die im allgemeinen das Rind, eventuell einen kleinen Wiederkäuer darstellenden Funde können den mit der Fruchtbarkeit im Zusammenhang stehenden Kult ausdrücken. Die Bearbeitung der Statuetten ist nicht einheitlich, sie sind im allgemeinen mit der Hand geformt, jedoch hat man wahrscheinlich bei einzelnen Stücken auch ein Glätt- oder Formgerät benutzt. Ein solches Stück ist z. B. die alleinstehende Pferdestatue (*Abb. 4, 4*).

Wir müssen auch über die Gefäße von graphitierter Bemalung sprechen. Der Graphit ist nach Ungarn aus Österreich gekommen, wurde entweder von der Donau angeschwemmt, konnte aber auch auf dem Handelsweg hierher gelangt sein.

Von der effektiven Technik der Graphitierung wissen wir bisher nur wenig. Die Rekonstruktion der Graphitbemalung versuchen wir auf Grund der in Visegrád gefundenen Geräte (*Abb. 6, 13—15*).

In Ungarn wird von Volkstöpfern an mehreren Stellen sog. „schwarze Keramik“ hergestellt (Mohács, Nádudvar usw.). Das Wesentliche an der uralten Technik ist, wie folgt: bei genügender Menge von Sauerstoff wird der Eisenoxydhydratgehalt des Tones zu Ferrioxyd (Fe_2O_3). Durch die rote Farbe des letzteren erhält das Gefäß eine ähnliche Farbe. Nachdem in den Heizraum brennbares Material (feuchtes Stroh, Dünger) gepackt wurde, werden bei dem Brand der schwarzen Keramik sämtliche Öffnungen des Brennofens verschlossen. Infolge des sauerstoffarmen Brandes wird aus jedem Molekül des Ferrioxyds ein Sauerstoffatom frei, d. h. reduziert sich zu Ferroxyd (FeO), wodurch die Wand der Gefäße dunkelgrau wird. Parallel hierzu geht auch ein anderer Prozeß vor sich: in die Gefäßwand setzt sich Kohle an (Graphitwirkung).

Vor dem Brand wird die lederhart getrocknete Oberfläche des schon fertigen Gefäßes „gescheuert“

oder „bekiest“, d. h. mit Verdichtung des Tones die Flüssigkeitspermeabilität des Gefäßes vermindert. An der Stelle der Scheuerung bekommt die Oberfläche des Gefäßes einen Glanz, der auch nach dem Brand erhalten bleibt. Verwenden wir bei der Graphitierung auch Rohgraphit, so erhält die auf diese Weise polierte Oberfläche einen Graphitüberzug. Hierfür sind die einigen Scherbenreste ein guter Beweis (*Abb. 6, 9—11*). Sie wurden bei genügendem Sauerstoff gebrannt, so blieb das Gefäß rot und an ihm die mit Graphit eingeglättete Verzierung grau, glänzend (graphitfarben). Daraus folgt, daß bei der Einglättung der reduziert gebrannten, reiche Graphitfläche aufweisenden Gefäße Graphit verwendet wurde, man hat auf den Gegenstand Graphitstaub fein aufgetragen. Hat sich der Graphit infolge des Gebrauches verdünnt, so hat man mit diesem glattgeschliffenen, kleinen Gerät wie mit einem Bleistift auf das rohe Gefäß Muster gezeichnet. Bei der Ausfüllung von größeren Streifen ging man mit aufeinander senkrechten Linien, mit einer Schattierung vor, wobei das Gerät zuweilen über das Muster gelaufen ist. (Bei den Volkstöpfern ist die Glättung und die Verzierung im allgemeinen die Aufgabe der Frauen).

In diesem Fundort sind auch noch zwei kleine Harzpechstückchen zum Vorschein gekommen. Auf Grund von Analogien kann festgestellt werden, daß dieser Stoff bei den kleineren Ausbesserungen oder der Verzierung von Keramikgegenständen benutzt wurde.

In Visegrád und Umgebung waren zur Hallstattzeit bedeutende Siedlungen. In der Umgebung des Lepence-Baches auf der großen Siedlung der Urnenfelderkultur bedeutet der Fundort 2 räumlich und zeitlich eine Insel. In der Periode HA C-D gehörte die Donaukniengegend zum Volk der Kalenderberger Kultur. Hier am rechten Ufer der Donau gestaltete sich aus den Elementen der westlichen Kalenderbergkultur und der Volksgruppen des Alföld eine eigenartige Gruppe aus. Dem Gebiet fiel auch wegen seinen Handelsbeziehungen eine wichtige Rolle zu (Meerschnecke).